

इतर अनुशेष क्षेत्रासाठी निदेश

विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र
वैधानिक विकास मंडळे आदेश, १९९४
याच्या नियम ७ अन्वये वार्षिक योजना
२००८-०९ मधील इतर अनुशेष
क्षेत्रातील (सिंचन क्षेत्र वगळून)
प्रदेशनिहाय व क्षेत्रनिहाय नियतव्ययाच्या
वाटपासंबंधात

१. प्रस्तावना :

- १.१ भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद ३७१(२) अन्वये राष्ट्रपतींनी केलेल्या महाराष्ट्र राज्य (विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्रासाठी राज्यपालांची विशेष जबाबदारी) आदेश, १९९४ याद्वारे विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळांच्या क्षेत्रांच्या बाबतीत संविधानाच्या अनुच्छेद ३७१ च्या खंड (२) च्या उप-खंड (ख) व (ग) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या बाबींसाठी महाराष्ट्राच्या राज्यपालांकडे विशेष जबाबदारी सोपविलेली आहे. महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी दि. ३० एप्रिल १९९४ रोजी उक्त तीनही प्रदेशांसाठी स्वतंत्र वैधानिक विकास मंडळे स्थापन करणारा विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळे आदेश, १९९४ निर्गमित केला आहे.
- १.२ उक्त आदेशाच्या नियम ७ नुसार, संपूर्ण राज्याच्या आवश्यक गरजा विचारात घेऊन, विकास मंडळांच्या क्षेत्रांसाठी विकास खर्चाच्या निधींचे समन्यायाने नियतवाटप केल्याची सुनिश्चिती करण्याबाबत महाराष्ट्राच्या राज्यपालांची विशेष जबाबदारी आहे.
- १.३ उक्त आदेशाच्या नियम ८ नुसार, राज्यपालांनी दिलेल्या निधींचे किंवा नियतव्ययाचे वाटप राज्य विधानमंडळासमोर सादर

करण्यात येणाऱ्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रामध्ये दर्शविण्यात येईल आणि उपरोक्त नियतव्ययाच्या संबंधातील विकास कामे राज्य शासनाकडून करण्यात येतील किंवा करविण्यात येतील आणि अशाप्रकारे नियतवाटप केलेला निधी, एका मंडळाच्या क्षेत्रामधून दुसऱ्या मंडळाच्या क्षेत्रामध्ये वळविण्यात येणार नाही.

२. पार्श्वभूमी

२.१ १९९४ मध्ये स्थापन करण्यात आलेल्या निर्देशांक व अनुशेष समितीने परिगणित केल्याप्रमाणे दिनांक १ एप्रिल १९९४ रोजी एकूण अनुशेष रु.१४००६.७७ कोटी इतका होता त्यापैकी रुपये ६५८८.७७ इतका अनुशेष सिंचनाव्यतिरिक्त असणाऱ्या क्षेत्राचा होता. तपशील जोडपत्र-एक मध्ये दिलेला आहे.

२.२ वित्तीय वर्ष १९९५-९६ ते वित्तीय वर्ष २००१-०२ या दरम्यान अनुशेष दूर करण्यावरील खर्च वजा करता दिनांक १ एप्रिल २००२ रोजी इतर क्षेत्रांकरिता रु.४२०८.९८ कोटी इतका अनुशेष निश्चित करण्यात आला होता. याबाबतचा तपशील जोडपत्र-दोन मध्ये दिलेला आहे. अशाच प्रकारची पध्दत अनुसरून, दिनांक १ एप्रिल २००५, २००६ आणि २००७ रोजी अनुशेष निश्चित करण्यात आलेला आहे. त्याबाबतचा तपशील जोडपत्र-तीन मध्ये दिलेला आहे.

२.३ हे निदेश, दिनांक ६ मार्च २००६ आणि दिनांक १ मार्च २००७ रोजी दिलेल्या निदेशांनुरूप आहेत. दिनांक १ एप्रिल २००५ रोजी असलेला रु.३९०९ कोटी इतका अनुशेष वित्तीय वर्ष २००६-०७ पासून सुरु होणाऱ्या व वित्तीय वर्ष २००८-०९ मध्ये संपणाऱ्या ३ वर्षांमध्ये भरून काढणे हे दिनांक ६ मार्च २००६

रोजी देण्यात आलेल्या निदेशांचे उद्दिष्ट होते. दिनांक १ मार्च २००७ रोजी दिलेल्या निदेशात, दिनांक १ एप्रिल २००६ रोजी असलेला रु.३०३४.५० कोटी इतका अनुशेष दोन वर्षांत म्हणजे वित्तीय वर्ष २००७-०८ आणि वित्तीय वर्ष २००८-०९ मध्ये भरून काढण्याचे योजिलेले आहे.

२.४ दिनांक १ एप्रिल २००७ रोजी असलेला उर्वरित अनुशेष रु. २२५७.१२ कोटी इतका आहे. यावरून दिनांक १ एप्रिल २००६ रोजी असलेला अनुशेष रु.७७८.३८ कोटी इतका म्हणजेच २५.६१ टक्क्यांनी कमी झाला असे जोडपत्र तीन वरून असे दिसून येते. जरी इतर क्षेत्रांतील अनुशेष मार्च २००९ पर्यंत भरून काढण्याचे योजिलेले असले तरी, सद्यस्थितीचे आणि प्रत्यक्ष केलेल्या खर्चाचे पुनर्विलोकन केले असता, असे दिसून येते की, रुपये २२५७.१२ कोटी इतका उर्वरित अनुशेष, एका वित्तीय वर्षात म्हणजे वित्तीय वर्ष २००८-०९ मध्ये भरून काढणे शक्य नाही. म्हणून, राज्यपालांचे असे मत आहे की, सिंचनाव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रांतील अनुशेष दूर करण्याची कालमर्यादा, मार्च २०१० पर्यंत वाढविण्यात यावी.

३. सिंचन क्षेत्राव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रातील अनुशेष दूर करण्यासाठी नियतव्ययाचे वाटप

३.१ सिंचन क्षेत्राव्यतिरिक्त इतर अनुशेष क्षेत्राकरिता, अनुशेष नियतव्यय आणि अनुशेषेत्तर नियतव्यय हे स्वतंत्र रहातील. वित्तीय वर्ष २०००-०१, वित्तीय वर्ष २००१-०२, वित्तीय वर्ष २००२-०३, वित्तीय वर्ष २००३-०४, वित्तीय वर्ष २००५-०६ आणि २००६-०७ यांमध्ये अनुशेष दूर करण्यासाठी केलेला खर्च

विचारात घेतल्यानंतर, १ एप्रिल २००७ रोजी असलेला प्रदेश-निहाय आणि क्षेत्रनिहाय शिल्लक असलेला अनुशेष जोडपत्र-चार मध्ये दर्शविला आहे.

३.२ जोडपत्र-चार मधील विवरणपत्रावरून, दिनांक १ एप्रिल २००७ रोजी असलेला सिंचन क्षेत्र वगळून इतर क्षेत्रांतील अनुशेष रुपये २२१७.१२ कोटी इतका असून तो पुढील दोन वर्षांमध्ये दूर करावयाचा आहे. म्हणून प्रत्येक वर्षात तरतूद करावयाचा किमान नियतव्यय रु.११२८.५६ कोटी इतका असेल. तथापि, नियोजन विभागाने असे कळविले आहे की, वित्तीय वर्ष २००८-०९ च्या वार्षिक योजनेमध्ये अनुशेष दूर करण्यासाठी रु.१४०० कोटी इतक्या रकमेचे नियतवाटप करता येऊ शकेल.

३.३ म्हणून, माननीय राज्यपालांनी असा निदेश दिला आहे की, वित्तीय वर्ष २००८-०९ च्या वार्षिक योजनेत सिंचनाव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रांमधील अनुशेष दूर करण्यासाठी रु.१४०० कोटी इतक्या रकमेचे नियतवाटप रोखून ठेवण्यात यावे.

जोडपत्र-पाच मधील विवरणपत्रात दिल्याप्रमाणे दिनांक १ एप्रिल २००७ रोजी शिल्लक असणाऱ्या त्या त्या प्रादेशिक अनुशेषाच्या प्रमाणात तीन प्रदेशांमध्ये या नियतवाटपाचे वितरण करण्यात यावे. सन २००८-०९ या वर्षातील अनुशेष दूर करण्यासाठी रु.१४०० कोटी इतक्या रकमेचे प्रदेशनिहाय नियतवाटप पुढीलप्रमाणे करण्यात यावे:-

अ.क्र.	प्रदेश	अनुशेष दूर करण्यासाठी नियतवाटप (रु.कोटीमध्ये)	एकूण टक्केवारी
१	विदर्भ	३७५.३४	२६.८१
२	मराठवाडा	३३६.९८	२४.०७
३	उर्वरित महाराष्ट्र	६८७.६८	४९.१२
४	एकूण	१४००.००	१००.००

तसेच, प्रदेशातील अनुशेष दूर करण्यासाठी देण्यात आलेल्या नियतव्ययाचे क्षेत्रनिहाय नियतवाटप, जोडपत्र-पाच मधील विवरणपत्रात दिल्याप्रमाणे १ एप्रिल २००७ रोजी त्या त्या क्षेत्रात शिल्लक असलेल्या अनुशेषाच्या प्रमाणात तसेच इतर अनुशेष क्षेत्रांमध्ये वित्तीय वर्ष २००७-०८ मध्ये केलेल्या खर्चाची स्थिती विचारात घेऊन, करण्यात येईल.

४. इतर अनुशेष क्षेत्रांमधील काळजीचे मुद्दे :-

४.१ दिनांक १ मार्च २००७ च्या निदेशात असे नमूद करण्यात आले होते की, इतर अनुशेष क्षेत्रांत केलेला खर्च हा, नियतव्ययाच्या १५टक्के ते २० टक्क्यांपेक्षा अधिक नाही. सर्वसाधारण शिक्षण, सार्वजनिक आरोग्य, कृषी पंप संचांचे विद्युतीकरण आणि तंत्र शिक्षण यांसारख्या काही क्षेत्रांमधील परिस्थिती अधिक भयावह आहे. म्हणून, राज्यपालांनी असा निदेश दिला होता की, नियोजन विभागाने, अनुशेष असलेल्या सर्व क्षेत्रांपैकी प्रत्येक उप-क्षेत्रातील प्रत्यक्ष व वित्तीय अनुशेषाचा आढावा घ्यावा आणि दि. १ एप्रिल २००६ रोजी असलेल्या अनुशेषाच्या आकडेवारीचा मेळ घालावा.

४.२ नियोजन विभागाने सर्वसाधारण शिक्षण क्षेत्राच्या संबंधात उक्त काम पूर्ण केले आहे आणि दि. २९ जानेवारी २००८ च्या त्यांच्या पत्रात असे कळविले आहे की, अनुशेष दूर करण्यासाठी नियतव्यायाचा वापर न करता सर्वसाधारण नियतव्ययाचा वापर करून, सर्वसाधारण शिक्षण क्षेत्रातील प्रत्यक्ष अनुशेष दूर करण्यात आलेला असल्याने, प्रत्यक्ष अनुशेष दूर झाला असला तरी वित्तीय अनुशेष तसाच राहिला आहे. म्हणून, नियोजन विभागाने असे प्रस्तावित केले आहे की, सर्वसाधारण शिक्षण क्षेत्रातील रु.७७.१९ कोटी इतका शिल्लक असलेला वित्तीय अनुशेष रद्द करावा आणि त्यासाठी राज्यपालांची मान्यता घेण्यात यावी. तथापि, राज्यपालांनी त्यासाठी तीन वैधानिक विकास मंडळांची संमती मागवली असून ते प्रकरण अद्याप प्रतिक्षित आहे. वैधानिक विकास मंडळांनी तशी संमती दिल्याशिवाय, सर्वसाधारण शिक्षणातील शिल्लक असलेला अनुशेष रद्द करण्याच्या प्रश्नावर अंतिमतः निर्णय घेता येत नाही. म्हणून, एकूण, अनुशेषामधून उक्त अनुशेष वजा करणे या क्षणी शक्य नाही. सर्वसाधारण शिक्षण क्षेत्रातील अनुशेषाच्या सध्याच्या स्थितीत तूर्त कोणतेही बदल केलेले नाहीत. तथापि, सध्या अनुशेष दूर करण्यासाठी रु. १ कोटीची लाक्षणिक तरतूद दर्शविण्यात आलेली आहे. तीन वैधानिक विकास मंडळांकडून अभिप्राय मिळल्यानंतर, यासंबंधात अंतिम निर्णय घेण्यात येईल आणि जर आवश्यक असेल तर, त्यानंतर नियतव्ययात फेरबदल करण्यात येईल.

४.३ सार्वजनिक आरोग्य, तंत्र शिक्षण आणि कृषी पंप-संचांचे विद्युतीकरण हे अनुशेषाच्या इतर क्षेत्रातील काळजीचे मुद्दे असून

त्यामध्ये अनुशेष दूर करण्याची गती अत्यंत धीमी आहे. म्हणून, या क्षेत्रातील अनुशेष दूर करण्याच्या प्रक्रियेत अंतर्भूत असलेल्या समस्यांचा सविस्तर आढावा घेण्यासाठी दि. १६ फेब्रुवारी २००८ रोजी राज भवन येथे नियोजन आणि संबंधित विभागातील अधिकाऱ्यांबरोबर एक बैठक घेण्यात आली आणि त्यात एक निर्देशक कृती आराखडा तयार करण्याचे ठरविण्यात आले. सार्वजनिक आरोग्य, तंत्र शिक्षण व ऊर्जा या विभागांना प्रत्यक्ष व वित्तीय अनुशेषांमधील फरकाचा मेळ बसविणे व अनुशेष दूर करण्याबाबत येणारे सर्व अडथळे दूर करणे आणि त्यासाठी मनापासून प्रयत्न करणे या गोष्टी करण्यास सांगण्यात आले. अशा उपाययोजनांचा अवलंब केल्यानंतर देखील, काही तांत्रिक कारणांमुळे काही प्रमाणात अनुशेष दूर करणे शक्य झाले नाही तर, विभागाने सर्व संबंधितांशी विचारविनिमय करून अनुशेष रद्द करण्यासाठी राज्यपालांच्या विचारार्थ एक प्रस्ताव पाठवावा. तसेच प्रत्यक्ष अनुशेष आणि वित्तीय अनुशेष यांमधील विसंगतीची समस्या सोडवण्यासाठी वित्तीय अनुशेषाची काही रक्कम रद्द करणे आवश्यक असेल तर, त्याबाबतही तशाच प्रकारची कार्यपध्दती अनुसरण्यात यावी.

- ४.४ उचित विचारविनिमयाची प्रक्रिया अनुसरून पाठविलेले असे प्रस्ताव मिळाल्यानंतर, सार्वजनिक आरोग्य, तंत्र शिक्षण आणि कृषी पंप-संचाचे विद्युतीकरण या क्षेत्रांतील अनुशेषाच्या स्थितीचा आणि अनुशेष दूर करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या नियतव्ययाचा आढावा घेण्यात येईल आणि अनुशेषाच्या आकडेवारीत तसेच, क्षेत्रनिहाय नियतव्ययात आवश्यक ते फेरबदल करण्यात येतील.

५. क्षेत्रांतील अनुशेष दूर करण्यासाठी योजनानिहाय नियतव्यय :

वर नमूद केल्याप्रमाणे त्या त्या वैधानिक विकास मंडळांतर्गत येणाऱ्या क्षेत्रांचा अनुशेष दूर करण्यासाठीच्या एकूण नियतव्ययाच्या वाटपातून त्या त्या वैधानिक विकास मंडळांशी आणि जिल्हा स्तरीय योजनांच्या बाबतीत संबंधित जिल्हा नियोजन समित्यांशी व राज्य निधी (State Pool) व राज्य स्तरिय योजनांच्या बाबतीत संबंधित विभागांशी विचारविनिमय करून केलेल्या शिफारशीच्या आधारे, नियोजन विभागाने, योजनानिहाय नियतव्यय काढावा.

६. सिंचन क्षेत्रातील नियतव्ययाचे वाटप आणि इतर अनुशेष क्षेत्रांमधील अनुशेष दूर करण्यासाठीचा निधी वजा केल्यानंतर, उर्वरित योजनांतर्गत नियतव्ययाचा विभागणीयोग्य भाग, तिन्ही प्रदेशांमध्ये त्यांच्या एकूण लोकसंख्येच्या प्रमाणात वितरित करण्यात यावा.

७. अनुशेष क्षेत्राकडून अनुशेषेत्तर क्षेत्राकडे आणि एका वैधानिक विकास मंडळाच्या क्षेत्राकडून दुसऱ्या वैधानिक विकास मंडळाच्या क्षेत्राकडे निधी वळविण्यात येणार नाही.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

स्वा/-

राज भवन, मुंबई.
दिनांक: मार्च २००८.

(सीताराम कुंटे)
राज्यपालांचे सचिव.